

KADOSA PÁL

**OSZTÁLYOK ÉS ÉRDEKEK
MEGBÉKÜLÉSE**

*Előadás a Cobden Szövetség Szemináriumában
1935. december 13-án.*

A MAGYAR COBDEN SZÖVETSÉG KIADÁSA, BUDAPEST

*HALASI FISCHER ÖDÖN, elnök:
Tisztelt hölgyeim és uraim!*

A Cobden Szövetség ülését megnyitóm és tisztelettel köszöntöm Kadosa Pál urat, mai esténk előadóját.

Vannak témák, amelyeknek éppen az ad fontosságot és aktualitást, hogy a jelen állapotaitól mennyire idegeneknek látszanak. Az egészség megőrzése ott válik legelsőrendű feladattá, ahol különösen súlyosan fenyeget a betegség; a gazdasági ágak és érdekek harmóniájának ápolására, illetve tudatosítására és tervszerű megvalósítására ott van leginkább szükség, ahol az ellentétek kivált súlyos társadalmi válságokká mérgesedtek. A különféle méltányos érdekek összeegyeztetését, mely sohasem sértheti az egyén, a szellem és a vállalkozás szabadságának elvét, mi teljes szívből kívánjuk. Ma esti előadásunk ezt nemcsak témájával dokumentálja, hanem azzal is, hogy elősegíti a magyar társadalom érintkezését az utódállamok magyarsá-

gával. Kadosa Pál elnök úr, a szlovenszkói gazdasági élet kimagasló és ismert egyénisége, aki nemcsak gyakorlati tevékenységével szerzett nagy elismerést, hanem tudományos munkásságával is, amelyet külföldön is nagy mértékben méltányoltak. Az áralakulásról szóló kitűnő tanulmánya, amely önálló közgazdasági elmélyedés eredménye, a legelőkelőbb és leghivatottabb magyar tudósok körében is nagy megbecsülést váltott ki. Szempontjainak eredetisége, gondolkodásának alaposága és a komolyság, a lelkes és nemes ambícióval párosuló higgadtság ad fejtegetéseinek különös súlyt és nyomatékot.

Kadosa Pál:

Életünk, mint minden vonatkozásban, úgy a gazdaság terén is alá van vetve a természet törvényeinek és a tudomány haladásának is. Amíg azonban a természet a gazdasági tényezőket irányítva, azoknak útját csaknem megszabja, addig a tudomány és a gyakorlat kölcsönösen hatnak egymásra. Persze az élen a tudomány — erős reflektoraival.

A természeti kincsek kiaknázása, azután a szükséges védekezés a természet mostohasága ellen, továbbá a gép és annak tökéletesedése, tehát a közgazdaságban így előálló termelés és elosztás sokrétűsége, megteremti: *az osztályokat és az érdekeket*

Az emberi küzdelem pedig, de különösen a hatalomvágy és a pénzvágy kiváltja az osztályok és érdekek harcát.

Előadásom célja keresni azokat az eszközöket, azokat a lehetőségeket, amelyek alkalmsak arra, hogy megteremtsék, vagy legalább is megközelítsék az osztályok és érdekek megbékülését!

Ehhez szükséges, hogy megismerjük a társadalmi gazdasági viszonyok fejlődését, hogy betekintést nyerhessünk ne csak a jelenbe, de a múltba sőt, *ha lehet* a jövőbe is.

I.

Múlt

A múltban azért keresünk, hogy megtaláljuk azokat a hatóerőket, amelyek az osztályok keletkezését, illetőleg megítélését elősegítették, hogy történelmi távlatban láthassuk az osztályokat, az érdekeket s azok ellentéteit. E célból elég, ha kb. 300 évre nyúlunk vissza, mert már akkor megtaláljuk a mai értelemben vett közgazdasági tudomány egész komoly megnyilatkozásait. A XVII. század derekán az a felfogás jutott érvényre, hogy tulajdonképpen az ipar eszközeinek felhasználásával a kereskedelem az, amely úgy az ország belsejében, mint különösen az országok közötti forgalomban leginkább alkalmas az általános jólétet, de még külön az államok pénzügyeit is kedvezően szolgálni. A tudósok az akkori gyakorlati felfogás alapján azt tanították, hogy minden kereskedelem, illetőleg a külkerkedelem körül forog, ez tehát a legfontosabb ténykedés az egész ország és az állam érdekében. Így persze a „*kereskedelmi osztály*”, akik a nemzetközi forgalmat, meg az állam pénzügyeinek érdekeit szolgálták, nagyobb előnyt élveztek a merkantilista államban, mint a többi osztályok. A kereskedelem gondolatának minden országban sok híve támadt. Franciaországban Col-

bert volt a zászlóvivője. Ezt az irányt azonban később bőséges kritika kísérte, hiszen ehhez az életviszonyok adták a tápot.

A XVIII. század közepén azután ki is alakult az új irány, melynek első és érdekes képviselője Du Quesnay természettudós volt, XV. Lajos és Pompadour orvosa. Ő arra a megállapításra jutott, hogy minden a természet törvényei szerint történik és hogy gazdasági életünknek az az alapja és első tényezője, amit létfenntartásunkhoz a természet adott. Vele együtt követői azt vallották, hogy az őstermelést kell elfogadnunk mindennek alapjául és a gazdasági jelenségek rugója gyanánt. Ezt az irányt fiziokratizmusnak nevezték és hívei a merkantilizmussal szemben azt hirdették, hogy nem a kereskedelemből, hanem az őstermelésből fakad a helyes termelés, elosztás lehetősége és biztosítása. Ez az idő bizonyára az *őstermelők* „osztályának“ kedvezett.

Csaknem parallel a fiziokratákkal, vagy kévéssel később már új elmélet jelentkezett, új gondolatok születtek, amelyek nagy erősödést merítettek a francia forradalom eseményeiből, különösen pedig Anglia jelentős ipari fejlődéséből. Amerika felszabadulása, a technika fejlődése, az új gőzgép ezt a folyamatot csak erősítette. A polgár jutott az előtérbe s a gazdasági életet a liberalizmus hatotta át. Haladás és fejlődés követte ezt, a polgárság azonban a maga kifejlődését és védelmét sem gazdasági, sem katonai téren nem tudta kellőképpen biztosítani. Lehet, hogy ez talán még a messze jövő feladata lesz. A XVIII. század végén már ez az új kép tükröződik vissza az osztályok alakulásában és fejlődésében, ez a kép már egészen más, mint a merkantilizmus, vagy fiziokratizmus, ez már hang-

súlyozva utal arra, hogy egyedül egy osztály sem lehet alapja sem a termelésnek, sem a fogyasztásnak, sem az elosztásnak. Az új irányban már élesen felcsendül ugyan a munka motívuma, és a technika eszközeit meg az ár vizsgálatát használja kutatásainak megvilágítására, de végeredményben a jövedelmet, tehát a vállalatot, a vállalkozót fogadta el döntő tényezőnek. Ez a felfogás tulajdonképpen a *vállalkozók osztályát hozta előtérbe*. Ezt az irányt, megteremtőjének neve után Smithismusnak hívják, első tudományos munkáit „klasszikusoknak“.

A klasszikusoknak különösen éles kritikában volt részük az őket követő szocializmus részéről, hibául róván fel nekik, hogy megállapításaik túl általánosak, liberálisak. Pedig a klasszikusok tanításainak egészen biztosan részük volt a szocializmus közgazdasági fejlődésében. A szocializmus, később marxizmus, már a XIX. század elején kizárólag a munka alapjára helyezkedett és azt tanította, hogy mindennek magva a munka és mindennek jelentőségét és értékét csak a munka szabhatja meg, hogy minden jutalom, amit másnak adunk, tulajdonképpen a munka értékéből elvon valamit, tehát olyan, amitől a munkást megfosztjuk. Természetesen ennek az orthodox álláspontnak nemcsak a polgári gondolkodók között, de a szocialisták táborában is sok ellenzője akadt. A szocializmus is tehát csak egy osztályt szolgál: a *munkás osztályt*. Vitatni aligha lehetne, hogy a munkásosztály jóléte minden szempontból igen nagy jelentőséggel bír. Azonban igen érdekes tény, hogy a szocializmus volt az első, amely nemcsak osztályérdeket képvisel, de egyszersmind osztályharcot is hirdet.

A szociális iránnyal parallel, vagy valamivel később jelentős változás állott be a közgazdasági tudományban. A rendszerben, illetőleg a módszerben, az *osztályok helyett a természeti tényezők és a termelési teljesítmények minőségi és mennyiségi viszonyát s az emberi szükségletekre vonatkozó érzésseli jelentőségét*, különösen az elosztás módját, az érték és az ár alakulását és fontosságát vizsgálták. Persze, lényegében a tőkésosztály előnyeit ápolva, elvben a többi osztályok figyelembevételével. Csak éppen megjegyzem, hiszen történeti tény, hogy a gazdasági viszonyok csaknem az egész világon 1880-tól 1890-ig javulást mutattak, attól kezdve pedig 1914-ig kifejezetten kedvezően alakultak.

Íme: a múltban hát mindenütt teoretikusan is, meg praktikusán is az osztályok, csak bizonyos osztályok és ezek érdekei érvényesültek, — persze tulajdonképpen és bizonyos mértékben mindig a többi osztályok rovására.

II.

Jelen

Az utolsó két évtizedben egészen napjainkig, — tehát a jelenben is — az az irány fejlődött és erősödött, amely közgazdasági életünkben az államigazgatás szerepét és jelentőségét vizsgálja, nemcsak az eredmények, de a kezdeményezés szempontjából is. Az utolsó idők elméletei és kutatásai, melyek általános alakot keresnek, nem nyújtják kellő módon a helyes ítéleteket és intézkedéseket és így az említett elméleteket nemcsak bírálni, de sokban cáfolni is lehet. Nem szorul magyarázatra s bizonyításra, hogy ezek az elméletek, az „osztályok céljait szolgáló“ tudományos iránnyal szemben, változást jelentenek, mert az *osztályok* helyett az *érdekeket* az államérdekeket hozzák homlokterbe. Ezek az elméletek a haladás kapuját döngetik, de még gyakorlati — univerzális — eredménynyel igazolást nem nyertek.

Helyes lesz tehát a mai viszonyokat a gyakorlat szemüvegén át nézni és rögzíteni, hiszen a jelen tények helyes ismerete tulajdonképpen a tapasztaláson épül. Megkísérlem rövidéin elmondani, hogy hogyan látom gazdasági életünk utolsó 15 esztendejét. Kétségtelen, hogy az akkori helyzet azon feladat elé állította csaknem egész Európát,

hogy berendezkedéseit átalakítsa, átteremtse, megint a polgári gazdasági célok szolgálatára. Az történt azonban, hogy ezeknek az átalakulásoknak csaknem minden országban súlyos akadályai támadtak. A legfontosabb feladatok: közbiztonság, közoktatás, stb. bizonyos túlzással, bizonyos pótlással voltak csak megoldhatók. Mindenütt szinte beteges módon szaporodott az adminisztráció. Ennek következtében úgy a „köz“-gazdálkodások, mint a magán-nagyüzemek bizonyos nehézségekkel küzdöttek. Érthető tehát, hogy hamarosan egymásra találtak. A politika, hogy úgy mondjam, segítséget kap a nagyüzemek igazgatóságától. Ez azonban nem gazdaságos módon, az egyik oldalon az adminisztráció terelengését még fokozta, a másik oldalon, — hogy röviden feiozzem ki magam — bizonyos tényezőknél a profit hipertrófiájához vezetett. Persze csak azon kevesek profitjáról lehetett szó, akik a „közvetlen kapcsolat“ szolgálták. *Súlyos lett a közigazgatás „gazdálkodása“ és rossz lett a magángazdálkodás „közigazgatása“.*

A körigazgatásban a politikai szükségesség, a nagyipari üzemekben pedig a gép tel ieszítőképessége volt az, ami a nemgazdaságos tételek kendőzésénei alkalmasnak kínálkozott. A túlbürokratizmus különféle pártokban és az ahhoz kapcsoló sajtóban, a nagyipar pedig a különféle gazdasági testületekben, *kartellekben*, teremtette meg a maga védő szervezetét. Azok a munkásrétegek pedig, melyek a most említett ipari termeléshez tartoztak, a több munkásokkal szemben a saját, külön több érdekeiknek biztosítására, — tehát bizonyos külön kedvezmények céljából ugyancsak szervezetekbe tömörültek. Ezeknek a szervezeteknek, *kartelleknek*, stb. az áldozata tulajdonképpen az őstermelés,

a hivatalnokok egy része, a nemkedvezményes kereskedő és munkásság. A munkásszervezetek mintájára azután, csaknem kópiájukként, jelentkeztek a többi alkalmi érdekek, különérdekek szervezetei. Kevés túlzással azt mondhatjuk, hogy napjainkban már nemcsak bizonyos osztályok érvényesülnek, hanem olyan érdekek is, amelyek az emberiségnek csak jelentéktelen kismértékét szolgálják. *Amíg a múltban az osztályok körül csoportosult minden, addig napjainkban bizonyos érdekek körül.* Érdektestületek, olykor intézmények, melyekben (nem mindig termelési ágak, nem is homogen tényezők szerint) a tagokat tisztán az „előny ad hoc lehetősége“ teremti és kapcsolja össze. Túlzással azt mondhatnám, hogy: a heterogének homogenitása, az ilyen *nem* osztályok *hanem* érdekek szervezete. Most már nemcsak az „osztályok érdekeiről“ de olykor az „érdekek osztályáról“ is szólhatunk.

Ezek a *szervezetek* mindig csaknem pontosan ismertetik céljaikat, de kényszeredve elhallgatják, hogy mennyi felesleges, tehát nemgazdaságos kiadást okoznak és inproduktív módon mennyi olyan tényezőt vesznek igénybe, amelynek a teremtő termelésbe volna a helye. Ezek a szervezetek, miután különféle hibáknak, különösen pedig az áralakulás hibáinak okozói és miután sok olyan ténykedést honorálnak, amelyre szükség nincsen, a termelést és abban a legfontosabb részt, a munkát és az anyagot visszaszorítják. Ezzel persze meglassítják a fogyasztást és utána a termelés menetét. Hiszen sajnos a legfontosabb célnak — a fogyasztásnak, a munkásnak, a kishivatalnoknak, a kiskereskedőnek, stb. mint „fogyasztónak“ nincsen „szervezete“. Így hát mindenütt jelentkezik a nagy-

mérvű visszaesés. A visszaesés pedig fokozza az *osztály és érdekelletéteket*. E súlyos ellentéteknek igen sok megnyilatkozása van:

Ha jól figyelünk, látjuk, hogy az egyik oldalon szaporodik a bürokrácia, de visszaesik az egyes tisztviselő fizetése; szaporodnak az elbürokratizált éa drága szociális intézmények, de a másik oldalon csökken a tényleg dolgozó munkások száma; szaporodik a vállalkozók (iparosok, kereskedők, stb.) száma, ellenben csökken az árucseré mennyiségileg és minőségileg is; bizonyos kedvezményes esetekben lényegesen magasabb a profittétel, ellenben más területen lényegesen csökken a fizetés és a munkabér. Látjuk, hogy hogyan fejlődik a technika, ellenben csökken a munka és az anyag mennyisége. Látjuk, hogy a fejlődő technika emeli az igényeket, — a szükségletek kielégítésének lehetősége azonban csaknem visszaesik. Látjuk, hogy emelkedik a szervezetek és a politikai tétélek száma, illetőleg az erre fordított költségek összege, ellenben csökken az emberiség fogyasztó ereje. Ezen osztály és érdek ellentétek előtt csodálkozva állunk meg. Hiszen mindenki csak része az egésznek, tehát logikusan föltehető, hogy zavar nélkül minden résznek *aránylag* hasonló helyzete volna! Keressük tehát az ellentétek okait!

III.

Okok a)

Még a közelmúltban is sokat hallottunk: és olvastunk arról, hogy az érdekellentéteket a gép, a racionalizálás és ezek következtében a túltermelés okozza. Mások az aranyban, az államközi forgalom csökkenésében és a devizatilalomban és hasonló jelenségekben látják az okokat. Azt hiszem, hogy ezek a feltevések nem helytállóak. Egészen bizonyos, hogy gazdasági életünk minden tényezője, mint része az egésznek, kölcsönös egymásrahatással összműködést fejt ki. No már most, ha a géppel, racionalizálással ugyanazon idő alatt, ugyanannyi munkával többet tudunk termelni, mint előbb, akkor aiz összműködés törvényénél fogva — ha külső zavar nem jelentkezik — olyan lesz az árúcsere, az áralakulás és az elosztás, hogy árcsökkenéssel, mindent amit termelünk el is fogyasztunk. Csak ha a gép használatával, mesterséges beavatkozás és protekcionizmus következtében külön érdek, nemgazdaságos érdek szolgálunk, akkor lesz lehetség, hogy visszaesik a fogyasztás a termeléssel szemben, akkor lesz lehetség, hogy jelentkezik a látszólagos túltermelés. A

termelés és fogyasztás, a *termelő és fogyasztó, mi-ként gazdasági életünk minden tényezője* és minden funkciója, annyira egymásból induló egymásba záródó, annyira a múltból a jelenen át a jövőbe haladó vonal, hogy általános és állandó túltermelést nem igen tudok elképzelni. Ha mégis jelentkezik — mint mondtam — látszólagos, vagy időleges túltermelés, akkor az nem más, mint a külső zavarok és hibák következményeképpen be-álló fogyasztáscsökkenés.

Ugyancsak nem hiszünk abban, hogy az arany, a devizatilalom és az államközi forgalom visszaesése lennének az okai az osztály és érdekellettéteknek. Mi legalább is máshol véljük az okokat. Tudjuk, hogy az utolsó tíz esztendőben a fizetési eszközzel több országban egészen merész kísérleteket végeztek. Hogy milyen nagymérvűek voltak ezek a kísérletek, azt a népszövetség egyik kimutatásából látjuk. Eszerint az utolsó öt esztendőben Uruguay 20.3, Brazília 27.2, Anglia 60.1, USA 59.3, Japán 34.5, Dánia 48.7, Svédország és Norvégia 56.3, illetve 54.8, Jugoszlávia 77.1, Görögország 43, Csehszlovákia 83.3, Belgium 22.2, Ausztria 79.1 százalék aranyértéket tudott megőrizni e válságos esztendőkön keresztül. Az ilyen mesterséges valutapolitikának jelentőségére bizonyos mértékben abból is szabad következtetnünk, hogy a *nagy* operációknak, mint látjuk, tulajdonképpen aránylag igen *kis* eredményük van.

Azt sem fogadhatjuk el igazi oknak, hogy a gazdagokkal szemben nagy tömegben sorakoznak a szegények. Nem a vagyon és a vagyontalanság bír döntő jelentőséggel, hanem gazdasági életünknek menete, amelyből a jutalmak, tehát a jövedelmek arányosan, illetőleg aránytalanul — bizonyos

támogtással, protekcióval, vagy szabadon gazdaságosan — alakulnak. Kétségtelen, hogy a protekciós tőkeképződés — superjövedelem — a fogyasztásra nézve káros vagyonszaporulathoz vezet. Azt kívánjuk tehát mondani, hogy nem a vagyon lesz az ok, hanem a jutalmak megállapítása, illetőleg aránya. Az egészségtelen és helytelen vagyonképződés már csak éppen úgy következmény, mint a fogyasztás visszaesése. Ha azonban egyszerűen átértelmezzük az előbbi tételt és azt mondjuk, hogy a termelésből eredő és a fogyasztásra fordítható jövedelem aránytalanul kisebb, mint a termelésből eredő (tőkeképződés), vagyongyűjtésre fordítható jövedelem, akkor már közeljárunk az ok helyes megjelöléséhez, de a meghatározás nem szabatos, nem világos és nem elég éles. Olyan, mintha egy virágnak a leveleit és szirmait adjuk, de a gyökérét és keletkezését figyelmen kívül hagyjuk. Ugyanez vonatkozik azon okcsoportra is, mely a hitel körül keresi a bajok megjelölését. A hitel mennyisége és ára, rendkívüli csapásoktól eltekintve, a termelés és fogyasztás menetével tart lépést és mindig arra vonatkozik, de legalább is azt kívánja elősegíteni, hogy a fogyasztás nagyobb legyen egyszerűen azért, mert ebben az esetben élénkebb az árucseré (vérkeringés) tehát rövidebb az az idő, amelyen át a hiteltőkének a kockázatot viselnie kell és kisebb az a veszély, hogy a hiteltőkének és kamatainak egy része elveszne tán. Nem a mesterséges, tehát törvényes kamatmegállapítás a helyes intézkedés, hanem a gazdasági élet menetének olyan módja és ritmusa, amely a pénztőkére nézve kívánatos, amely azt arra indítja, hogy a hitel formájában is alacsony tétellel és mindig alacsonyabb és alacsonyabb tételtől

vegyen részt, mert hiszen így a termelés s fogyasztás mennyiségi szaporulatát segíti elő, ami viszont azt jelenti, hogy a hiteltőke gyümölcset több javak vásárlására lehet felhasználni. Tehát igazi oknak a hitel tényét vagy változását sem fogadjuk el. Ha itt súlyos tünetek mutatkoznak, akkor azok legtöbbször inkább okozatot jelentenek.

Némelyik ok: okozat.

Azt hiszem különben, hogy a túltermelés, az arany, az államközi forgalom csökkenése, a devizapolitika, *nem is okok, hanem okozatok.* Nem azért vannak gazdasági bajok, mert kiütközik a látszólagos túltermelés, mert csökken az arany, mert visszaesik az államközi forgalom és jelentkezik a devizatilalom . . . , hanem éppen ellenkezőleg . . . mert gazdasági életünkben súlyos hibákkal betegséget idéztünk elő, azért jelentkeznek a felsorolt tünetek. Egyszerűen szólva: miért protekcionizmussal üszköt dobunk gazdasági viszonyaink közé, azért jelentkezik a fogyasztáscsökkenés tényében a túltermelés rémképe, azért mozdul meg az arany, azért csökken az államközi forgalom és azért kell a devizatilalommal védekezni. Annál inkább fájdalmas most bizonyítani azt, hogy a gép. a racionalizálás stb. nem lehetnek okai a gazdasági bajoknak, mert az utolsó 10—15 esztendő bő áldással kísérte az embert, úgy a szorosán vett természeti kincsek mennyiségében, mint a tudomány fejlődésében is. Így az emberiség szaporodásának is csak az árucseré fokozása lehetett volna a következménye, mert hiszen ez a tény a bőség mellett, külső zavar nélkül, nem jelenthetett volna egyebet, mint a termelés és a fogyasztás további emelkedését.

Okok b)

Ahogy én látom, az osztályok és az érdekek ellentétének sokkal egyszerűbb, de sokkal mélyebb okai vannak. Ezen okokat csak úgy találjuk meg, ha nem osztályok, nem érdekek, nem is részek szerint, hanem egyetemesen szemlélünk. Így tudni illik arra a megállapításra jutunk, hogy gazdasági életünk egy egészet képez, melynek részei és ezeknek a részeknek teljesítményei vannak. A teljesítményeknek együttesen végeredményben egyik igen fontos funkciója az, amit árúcsérének nevezünk. Hiszen a termelés tulajdonképpen célja a fogyasztás; ezt pedig árúcsérével szolgáljuk. Az árúcsere viszont az *árban jut kifejezésre*. Hogy tehát az érdekellentétek gyökereihez jussunk — véleményem szerint — az árúcséréhez, az árhoz kell hozzáférköznünk. Szerves összefüggés van t. i. az összes, tehát úgy a múltból eredő, mint a jelenben lezajló és a jövőbe nyúló, minden gazdasági tényező ténykedése, jutalma, — ára között. Talán kissé bátor a hasonlat, de azt hiszem segítségemre szolgál, ha azt mondom, hogy nagyjából: a szolgáltatások, a javak: a vér, az árúcsere: a vérkeringés, az ár: a vérnyomás. Ilyen értelemben is az ár igen érzékeny és igen fontos jelensége, kifejezése¹ gazdasági életünknek.

A tényezők legtöbbször, még mielőtt *suz* ár keletkezik, vagy pláne alakul, bizonyos *teljesítményt, szolgáltatást* adnak gazdasági életünknek. Ilyenek a munkák bizonyos része, előkészületek, berendezések, kísérletek és ilyen az adminisztrációnak is bizonyos része, tervek, kimutatások, stb. Ezeknek a teljesítményeknek azonban, mint előállandó értékeknek, teljes igényeik vannak. Hiszen már a

római jog szerint is a születendőnek annyi joga volt, mint amennyi volna, ha már megszületett volna. így hát olyan teljesítmények is figyelembe veendőek, melyek alakban és teljességükben csak később fognak megjelenni. Eo ipso jelentőséggel bírnak a már megjelent teljesítmények. Már eleve döntő jelentőséggel bír t. i. az összes produkív teljesítmények szükségessége, jutalma és egymáshoz való viszonya. Tehát mindennemű munka, fizikai és szellemi, tőke, stb. mint „teljesítmény“, mindent tehát az árat, a cserét is megelőzi. A régi teóriák: a kereslet és kínálat, az arany és annak forgási sebessége, a határhaszon elmélet, stb. nem kielégítő eszközök, mert részben nem egyetemesen szemlélnék, részben meg nem kellően vizsgálják a már jóval előbb jelentkező teljesítményeket és azok arányait.

A tényezők teljesítményeinek „aránytalan“ működését, a *helytelen gazdasági tervek, kísérletek és változások* — a helytelen — egyoldalú — törvények, rendeletek és intézkedések idézik elő. *Ilyenek például* a túldrága kartellek, a magas vámok, a túlzott közvetett adók! *Ilyen* az az intézkedés is, amely csak a termelésről, vagy annak egyik másik ágáról gondoskodik, viszont a fogyasztást elhanyagolja!! *Ilyen* az az elv is, amely a kivitel támogatását a belföldi fogyasztás rovására ápolja és különösen ilyen intézkedés az, amely a kísérő gazdasági tényezőket, amelyek tehát inkább politikai, reprezentatív, statisztikai célokat szolgálnak, előnyben részesíti s velük szemben az igazi produkív munkát *nem kellően becsüli!!!* Éppen napjainkban — az úgynevezett irányítás csaknem figyelmen kívül hagyja a teljesítmény teremtő erejét és jutalmat ad az anyag és munkakerülő

teljesen szükségtelen tényezőknek. Nem a *fogyasztás* szemszögén keresztül ítélsz és rendelkezik, hanem csak a termelésén. De abban is hiányosan, hibásan. Figyelmén kívül hagyja, hogy minden bejut az árba és ott és azzal aztán ahelyett hogy siettetné és segítené — megakadályozza, meglassítja — a fogyasztást!

A teljesítmények azonban árkomponensek lesznek és így ezeknek az aránytalansága az árak helytelen alakulásához vezet. Az ár t. i. nem csoda, hanem éppen az említett teljesítmények következménye, eredménye és így az árúcsere kifejezése, megnyilatkozása. Az ár előbb születik: keletkezik, csak azután fejlődik: alakul. Keletkezik és alakul, pedig egészségesen, vagy betegen, attól függően, hogy a teljesítmények amelyekből keletkezett jó arányban vannak-e egymással, vagy sem és hogy a körülmények, amelyek között alakul „zavartattak-e“ külső, nemgazdaságos tényekkel, tényezőkkel, vagy sem. Az árnak alkotó részeit, a munka, tőke, személyes szolgáltatás, kereskedők, vállalati igazgatók, intellektuellek, művészek, tudósok, stb. *teljesítményét*, azután adókat, szociális terheket, *szóval mindent*, ami gazdasági életünkben az árra vonatkozik: *árkomponensnek* nevezem.

Az árkomponenseket két főcsoportba osztom, azok vagy; *produktívek*, vagy *inproduktívek*. Juttatmaikról pedig azt mondom, hogy vagy *zavartalan*, vagy *zavart arányban* vannak egymással.

Ha már most választ adunk arra, hogy mi az inproduktív és mi az aránytalan árkomponens és mi ezeknek a következménye: — t. i. disparitás az árak között — akkor csaknem válaszoltunk arra a kérdésre, hogy miben találhatjuk *az osztályok és érdekek ellentéteinek okait*.

1. Produktív árkomponensnek nevezem azt: ténykedést, amely eredményes és célszerű, amely-alkalmas — használhatósága útján — valamely szükségletet kielégíteni. Inproduktív ennek alapján az az árkomponens, amely eredménytelen, célszerűtlen, szóval használhatóságot nem teremt; — de inproduktív az a ténykedés is, amely ugyan célszerűséget szolgál, de nemgazdaságos okból, nagyobb jutalmat kap, mint a vele egyértékű más árkomponens. Az inproduktív árkomponensek, ha gazdaságos okból jelentkeznek, csak kismérvűek és rövid életűek, mert a gazdasági tényezők szerves egymásrahatásával, mint az emberi szervezetben a vérkeringés a bacillusokat, a verseny s egyéb eszközeivel könnyen megszünteti azokat. Ha azonban politikai, vagy társadalmi körülmények, vagy nagy természeti csapások, illetőleg hasonló okok következtében mesterségesen csak egy osztálynak, vagy már csak annak egy részének adunk előnyt, ha bizonyos áldrdekeket, hogy megvédjünk, olyan intézkedéseket teszünk, amelyek nem általános és egyetemes hatásúak, akkor ignoráljuk a teljesítmények törvényszerűen szükséges és helyes viszonyát és akkor keletkeznek az inproduktív tényezők melyek az árkomponensek aránytalanságát idézik elő.

2. Az árkomponensek viszonya akkor arányos, ha a jutalmak a teljesítményük alapján, kölcsönösen, ugyanazon elv szerint, ugyanazon módon nyernek kiegyenlítést. Aránytalan az árkomponensek viszonya, ha nemgazdaságos célból, nem értékük alapján, a teljesítmények és azok jutalmai között mesterséges eltérést okozunk. (Az inproduktív árkomponensek tehát eo ipso maguk után vonják az aránytalanságot).

3. Az árkomponensek arányossága segíti az egészséges, a helyes ár; az árkomponensek aránytalansága pedig a beteg, a torzult ár, keletkezését.

4. Ha olyan árkomponens is beleilleszkedik gazdasági életünk szerves működésébe, mely nem produktív, tehát mondjuk használhatatlan tőke, vagy terv, jog, szóval olyan teljesítmény, *amely nélkül* a termelés menete biztosítható lenne, akkor ennek az árkomponensnek jutalma kóros befolyással lesz az ár keletkezésére és az „egész“ működésére. Az ilyen árkomponens t. i. szintén jutalmat, fizetést, kamatot, stb kap, anélkül, hogy anyagot, munkát. . . megfelelő célszerűséget szolgáltatott vagy használhatóságot teremtett volna. Ezzel tehát felemeljük *ellenérték* nélkül valami másnak,, — amibe ezt a jutalmat beszámíthatjuk — az árat anélkül, hogy felemelnénk ugyanakkor vele minden teljesítménynek, tehát az összes árkomponensnek a jutalmát. így csökkentjük a javak keletkezését, tehát azt, ami az árucseréhez szükséges. Ilyen értelemben esik a vásárlóképesség. így a produktív árkomponens vásárlóképessége lényegesen kisebb lesz, mint amilyen lenne az inproduktív tényező bekapcsolódása nélkül kisebb az összteljesítményekhez, illetőleg az összjutalmakhoz mérten a torzítás ráeső arányává. De kisebb lesz magának az inproduktív árkomponensnek a vásárlóképessége is azzal a különbözőzeti aránnyal, mely az általa okozott torzult ár és a nélküle elképzelhető egészséges ár között volna, ha ő mint produktív tényező kapcsolódik be gazdasági életünkbe. A torzult árat, tehát azt az árat, amelyben aránytalan árkomponens található, én „*diszparitásos árnak*“ nevezem.

Ha igaz, hogy az árkomponens aránytalansága

diszparitást okoz az árak között, ami kisebb mértékben a maga, nagyobb mértékben pedig a szenvedő árkomponens vásárlóerejét csökkenti, akkor önként következik, hogy ezek kevesebbet tudnak vásárolni, miáltal visszaesik a fogyasztás, tehát kevesebb anyag és munkára van szükség, mint lett volna nélküle. Az aránytalan árkomponens t. i. nemcsak, hogy nem képes a fogyasztásban azt a hiányt és kiesést fedezni, amelyet a szenvedő árkomponens fogyasztóképességének csökkenése okoz, de maga is, mint kifejtettük, kevesebbet fogyaszt, mint fogyasztana, ha produktív árkomponens lenne.

De nem pótolja az inproduktív árkomponens aránytalan jutalmát (és az árak közti diszparitást) sem a munkások takarékosága, sem semminemű más tőkeképződés. A takarékoság és tőkeképződés tehát — ami más szempontból és bizonyos mértékben gazdaságos és feltétlenül szükséges — mely az¹ {aránytalanságból, protekcionizmusból fakad, távolról sem adja, segíti az árúcseréhez, a vásárlóképességhez és a fogyasztáshoz szükséges annyi javaknak a keletkezését, mint amennyi visszaesést okoz a vásárlóképességben és a fogyasztásban a jutalmak közötti aránytalanság és az árak közötti diszparitás. Ha a munka, a nyersanyag felhasználását — ad absurdum viszem — teljesen beszüntetnők, akkor bizonyos idő múlva, t. i. amikor már a raktárban levő fogyasztási cikket elhasználtuk, *bz* fejjé sz világ vagyona: föld, gyár, betét, stb. nem volna alkalmas egy megye szükségleteinek (fogyasztásának) kielégítésére.

Példák. Speciálisan *egy* termelési ágban, bizonyos „támogatással“, verseny nélkül a termelők aránylag magasabban állapítják meg az

árat, mint ahogyan az, azon termelési ágak árának megfelelné, melyek támogatásban nem részesülnek. Ennek következménye, hogy a *támogatott* termelési ág magasabb jutalmat ad a teljesítményekért, mint a *nem támogatott* termelési ág. Az előbbinél magasabb lesz a bér, a fizetés, de különösen a profit, mint az utóbbinál. Már most tegyük fel, „hogy a cukor ára pedig úgynevezett „támogatott“ ár, a búza ára pedig úgynevezett „nem támogatott“ ár; szabad versenyben keletkezik. Ennek következménye lesz, hogy az ugyanolyan minőségű teljesítményért a cukorgyárban nagyobb lesz a jutalom: bér, fizetés és *profit*, a búzatermelésben pedig kisebb. így logikai biztonsággal bekövetkezik a búzatermelés összes tényezőinél — szemben a cukorgyár összes tényezőivel — a vásárlóerő csökkenése. Ha a cukorgyári munkások, vagy tisztviselők egy hónapra 1000 korona jutalmat kapnak és ugyanakkor a teljesen ugyanolyan mennyiségű és minőségű teljesítményért búzatermelésnél csak 700.— koronát fizetnek, akkor rendkívüli s minden egyéb körülménytől eltekintve, természetesen az utóbbiak alkalmazottai annyival kevesebbet fognak a szükségesleti cikkekből vásárolhatni, mint amilyen aránnyal kevesebb a liétszáz, az lézernél.

Ugyanúgy, ha az építési anyagok árában a profit — támogatással — magasabb mint a más teljesítmények jutalma, akkor az utóbbiak nem fogják tudni az így drágult anyaggal épített házban a lakbért megfizetni. Csak így^T érthető meg az a folyamat, amelyet úgy fejezünk ki, hogy mindeki kisebb lakásba szeretne menni.

Vagy egy általános példa: A *támogatott* árak az utóbbi időben általában emelkedést mutatnak,

viszont a munkabérek és fizetések általában visszaestek, így tehát a béralkalmazottak, munkások, hivatalnokok a mai jövedelmükért átlagban kevesebb árut tudnak kapni, mint egy évvel ezelőtt.

Még egy példa: Egy agrárországban egy katasztrális hold föld után 1913-ban 5 sv. fr., 1933-ban pedig cca 8 sv. fr. volt, búzában kifejezve 1913-ban 19.65 kg., 1933-ban pedig *horribile dictu* 68.16 kg. volt az adó. Ugyanakkor az úgynevezett támogatott ipar adója aránylag lényegesen, de lényegesen kisebb volt. Ez az adó, mint aránytalan árkomponens, jelentős oka az őstermelés vásárlóképessége és vele az általános fogyasztás lényeges csökkenésének!

Érdekes példája egyik szomszédországban az állami túlkiadások és a kartelltúlprofit találkozásának: a cukor ára. (De csaknem ugyanúgy vehetnők a szén, a vas, vagy a szövet árát.) 1 q cukor ára t. i. közel 100 sv. fr. Ebben a fogyasztási adó 28.5, a forgalmi adó közel 4, a kartellkiadások összege 2.5, az anyag: a cukorrépa (benne a földjár, stb.) nem egész 10, a tőke. kamat s a vállalkozói nyereség azonban csaknem 20 százalék és az ehhez egész rokon általános igazgatás tétele kb. 14 százalék. A legfontosabb tételt a végére hagyom, ez a munkabér. A horribilis indirekt adókkal, kartellkiadásokkal, profittal és igazgatással szemben aránytalanul kis összeg: csak 3 és egyharmad százalék. Képzeljük el, mennyivel nagyobb volna a cukor (a szén, a vas és a szövet, stb.) fogyasztás, ha az előállításához csak a produktív teljesítményeket és azokat is csak arányos jutalommal vennők igénybe és ha az árak csak a tulajdonképeni termelő árkomponensekből keletkeznének, alakulnának! Persze így a cukor (szén, vas, stb.) ára

az eddiginél már sokkal alacsonyabb lenne, viszont a nyersanyag: a cukorrépa ára, meg a munkabér: munkás, hivatalnok, stb. jutalma, magasabb lehetne. Ez a feltevés igazolást nyer azzal, hogy az indirekt adók, szociális terhek és kartellkiadások a cukor árának 36%-át és a többi árkomponensek összegének pedig majdnem 56 százalékát képezik. Ezzel szemben a cukorrépa csak 10 és a munkabér csak 3 és egyharmad százalékát képezi az árának és az első 11 százalékát, a második pedig nem egész 4 százalékát képezi az összes árkomponensek összegének.

Ha ehhez most hozzáfűzzük azt, hogy az indirekt adók és hasonló tételek nem egyetemesen és általánosan terhelik az országnak minden áruját! és ha végül figyelembe vesszük, hogy az áru az indirekt adók és hasonló terhek nélkül is előállítható lenne, akkor azt hiszem, teljesen bizonyítást nyer, hogy a kifogásolt tételek aránytalan jutalmat kapnak és ezzel torzulást okoznak az egyes telejsítmények, illetőleg árkomponensek között és diszparitást az árak között. Csak kétségtelen, hogy a munkabér és a kifizetés „ilyen” ár mellett nem fog annyi cukrot vehetni, mint amennyit vásárolhatna, ha a cukor ára mentes volna az inproduktív tényezőktől, illetőleg, ha a cukor árában a teljesítmények jutalma, tehát az árkomponensek aránya zavartalan, természetes és gazdaságos lenne.

Gyakorlatilag a következő képet látjuk: a munkás és kishivatalnok csak kevesebbet tud vásárolni — kevesebbet, mint vásárolna, ha az ár alacsonyabb, vagy az ő bére magasabb lenne. Viszont az indirekt adók nagy része inproduktív kidásokat fedez és a kartelltétel, a kartellprofit és

az igazgatás pedig olyan jövedelmet jelent, mely nemcsak egészségtelenül aránytalan a munkabérrrel, a fizetéssel, a cukorrépa árával szemben, hanem nem is kerül fogyasztásra. Lényeges részében olyan fényűzés és olyan tőkeképződés forrása, amely távolról sem pótolja az általános és egyetemes fogyasztásban azt a kiesést, amelyet a cukorrépa termelő, a munkás és kishivatalnok vásárlóképességének visszaesése okoz.

Az inproduktív árkomponensek, az arányinlanság az árkomponensek között és a diszparitás az árak között, azok az okok, melyek maguk után vonják egész gazdasági életünk organikus zavarát; a fogyasztás és termelés csökkenését: az osztályok és érdekek ellentétét!! Így keletkezik az a fogyasztáscsökkenés, amelyről előbb azt mondtuk, hogy a túltermelés „látszatát” kelti. (Azt hiszem ezek olyan következtetések, amelyekről joggal elmondhatjuk, hogy tapasztalatainkkal megegyeznek.)

Napjainkban sajnos élesen szemlélhető száz és száz példája annak', amit az előbb bizonyítani kívántunk. Hasonlítsuk össze ma bármelyik országnak néhány fontosabb árú arányárát, akár úgy, hogy az egyik árú árát a másik árú árával, akár pedig úgy, hogy mindkettőt mindkettőnek békeárával állítjuk szembe; vagy hasonlítsuk össze egy és ugyanazon árúnak mai arányárát a békeidővel szemben A, B s C országban, rá fogunk találni a súlyos diszparitásokra. Hasonlítsuk össze egy agrároszámban a búza árát a liszt, vagy a kenyér árával, a répa árát a cukor árával, vagy bármelyik országban a liszt árát a gyufa, a vas, vagy a gyógyszer árával és mindenütt rá fogunk találni a súlyos ellentétekre!!!

IV.

Megoldás

Miben keressük hát az osztályok és érdekek megbékülését ? Nagy vonalban méltán állíthatjuk, hogy úgy a gyakorlat, mint az elmélet mindig csak bizonyos osztályoknak, vagy érdekeknek a jelentőségét ismerte fel. Láttuk, hogy már a XVIII. században, (de előbb is) különös jelentőséget tulajdonítottak az állam szerepének. Az úgynevezett állami beavatkozás pedig, mindegy akárhogy is nevezük azt, valami természetes, gazdaságos és szükséges! Tehát feltétlenül adottság, ugyancsak része az „*egésznek*“. Legfelsőbb része. Osztálynélküli, államigazgatás nélküli országot el sem lehet képzelni. Megítélni azonban az államigazgatást csak akként lehet, hogy annak az intézkedései hatásukban kedvezőek, vagy pedig kedvezőtlenek. A szándék és a célkitűzés soha kétségbe nem vonható. Tehát, amint egy termelési rendszerre nem lehet a priori azt mondani, hogy jó, vagy rossz, hanem annak csak eredményességét és alkalmasságát vizsgálhatjuk, éppen úgy az állami beavatkozás nem a neve szerint nyer jelentőséget, hanem aszerint, hogy az intézkedései eredményesek-e, vagy sem, jóhatásúak, vagy sem.

Ahogy nem lehet megnyugodni abban, hogy

akár a gép, vagy a túltermelés, akár az arany, vagy a devizatilalom volna a munkanélküliség oka éppen úgy nem lehet építeni arra, hogy például a *tervgazdálkodás*, vagy az „*irányított*“ gazdálkodás fogja egymagában a tényleges gyógyulást hozni. Hiszen a tervgazdálkodás nem egyéb, mint egy igen nagy magángazdálkodás, vagy bizonyos ágak támogatása, irányítása. De ez még nem feltétlenül biztosan *közérdekű* gazdálkodás. Hogy azok az intézkedések, rendeletek és törvények, amelyek sok országban az utolsó esztendőekben napvilágot láttak, igazolják előbbi feltevésemet, azzal az egyszerű ténnyel bizonyítható, hogy azok eredményeképpen a gazdasági bajok nem igen, vagy csak alig enyhültek. Bizony vannak országok, ahol a tervezés *látszólag* a termelést, az elosztást, a munkás jávára irányítja, a *valóságban* azonban a jövedelmek nagy része (és nagy összegekkel) aránytalanul a kevesek kezében összpontosul, a tömegek *aránylag* keveset kapnak és így az összjövedelmeknek ebből már csak igen kisrésze kerül a fogyasztásra. Az államigazgatások tehát tovább „*terveznek*“. És közben a „vállalatot“ védik, az egyoldalú előnyt jelentő szindikátusokat s a „*kóros*“ tőkeképzést! így hát ma még elméletileg, de gyakorlatilag is méltán kereshetünk megoldás után.

A célt csak úgy tudjuk elérni, ha a jutalmak *minden* tényezőre és *minden* teljesítményre — és pedig azok helyes aránya szerint — zavartalanul, protekció nélkül jutnak be gazdasági életünk vérkeringésébe. Az eddigi irányítás az alap gondolatnak csak a felét oldotta meg. Csak a *termelést* (annak is csak egy bizonyos részét) irányítja. A vásárlóképességet, illetőleg az ahhoz szükséges cserejavak keletkezését és így a *fogyasztást*, csaknem figyel-

men kívül hagyja. Nem elég azonban *csak* a termelést, az egzisztenciát, a kivített segíteni és biztosítani, feltétlenül szükséges — mert az említetteknel is sokkal fontosabb — az általános fogyasztás, tehát az egyes tényezők fogyasztóképességének az elősegítése és biztosítása. Azonban az ilyen gazdasági irányításra is (a fogyasztás ápolására) csak erős állam, tehát olyan államigazgatás volna alkalmas, melynek a maga háztartása anyagilag egyensúlyban van. (Hiszen minden államnak nagy összegekre van szüksége saját „gazdaságában“.) Ahogyan csak egészséges ember vérét szabad a beteg szervezetbe gyógyítás céljából átömlesztetni, éppenúgy csak független és gazdag államigazgatás intézkedései alkalmasak arra, hogy a magángazdálkodást irányítással javítsák, elevebbé tegyék. Kell, hogy az állam független és gazdag legyen, hogy ilyen helyes forrásból fakadó jövedelmei révén a magángazdálkodás „*valamelyik*“ részére ráutalva ne legyen. Kell, hogy az állam kiadásai olyan viszonyban legyenek a bevételeivel hogy ne legyen kénytelen olyan adókat igénybe venni, amelyeknek a módja, vagy mérve, vagy mind a kettő együtt az ország gazdálkodását sújtják, nyomják. Ezt csak független s relatív gazdag állam háztartása tudja elérni. Hangsúlyozzuk, hogy mindig viszonylagos gazdagságot, tehát tulajdonképpen egyensúlyt és azt a gondosságot értjük, amely a kiadásoknál a szükségességet és produktivitást szem elől nem téveszti. Csak így juthat egy állam abba a helyzetbe, hogy ne részírányítást, ne *kedvezményes* terveket, ne *egyes ágakat* ápoljon és azokat is ellenérték mellett, hanem, hogy az összes termelési ágakat, az összes tényezőket, de legfőképpen a fogyasztást és így a fo-

gyasztásnak és termelésnek az *emelését tekintse* általános és egyetemes alapon az irányítás legelső, legfontosabb, majdnem azt mondhatnók kizárólagos céljának.

Ha elvi szempontból semmiképpen sem foglalunk állást az irányítás mellett, vagy ellen, azt fetétlenül le kell szögeznünk, hogy ha az irányítást, mint szükségessé, vagy mint tényt elfogadjuk, vagy bíráljuk, az kétségtelenül és fetétlenül és minden körülmények között csak egyetemes és általános, tehát mindenkire kiterjedő és csak olyan lehet, amely nemcsak a termelést és fogyasztást segíti egyensúlyhoz, hanem egyenesen a termelés és fogyasztás *emelését* biztosítja.

Gazdasági irányítás tehát — de vele együtt túlzott indirekt adók, magas vámok, súlyos szociális terhek, meg a sok speciális politikai kiadások: tökéletes ellentmondás; lehetetlenség! Az ilyen irányítás mellett t. i. azonnal felüti fejét az egyes ágak külön kedvezménye: a protekcionizmus. Ez pedig bénítja... a „*többieket*“. Ezekből keletkeznek a pártprotekción kartellek légiói és ezeknek a martaléka gazdasági életünk nemkedvezményes része, ebből fakad az a torzulás, mely a jutalmak aránytalanságában jelentkezik, aminek nem kisebb következménye, mint az anyag, a munka, az árúcsere, meg a fogyasztás csökkenése. A részirányítás tehát még azok szemében sem találhat helyeslésre, akik elvben az irányítást szükségessége is veszíteni fog értékéből, ha látjuk, hogy az államigazgatás a maga háztartásának egyensúlyát úgy biztosítja, hogy bevételi lényegében az árúforgalomból, nem pedig — egy lépéssel később — az *emelt árúcsere* arányos *jövedelméből* keletkeznek. Egyszerűen: a gazdasági irányí-

tás jelentősége még hívei táborában is azonnal csökkenni fog, amikor majd az állampénztárt nem közvetett adók, hanem közvetlen adók fogják táplálni. Ebben az esetben t. i. nemcsak az állam kiadásai fognak úgy mennyiségben, mint minőségben a bevételekhez hozzásimulni, hozzáidomulni, hanem az állam bevételei is úgy fognak alakulni, olyan forrásból fognak fakadni, hogy azok a fogyasztás figyelembevételével mellett lehetőleg egyetemes és arányos megterhelést fognak jelenteni az egész gazdasági életünkre.

Azok szemében aztán, akik elvben a gazdasági irányításnak hívei, biztosan helyesebbnek tűnik majd fel az a megoldási mód, mely a különféle szervezetek és különféle kartellek helyett állami monopóliumokat teremt, amely bizonyos bevételt jelent az állampénztárra nézve anélkül, hogy előbb a *túlzott* kartellprofittal, kartellkiadásokkal és általános igazgatással terheltük volna az árakat. És inkább kerüljenek a pártok és politikai intézmények szükséges kiadásai az állampénztár útján kielégítésre, mintsem hogy velük gazdasági tényezőink bizonyos részeit terheljük, drága közvetítő közreműködők inproductív jutalmak retortáján át. Ha vizsgáljuk az egyes országokban úgy az államháztartás, mint a magángazdálkodás úgynevezett torzult kiadási tételeit: közvetett adók, vámok, kartellprofit, kamatok, díjak stb., stb., akkor igazolását látjuk előbbi fejtegetéseinknek és bizonyítását annak, hogy a gazdasági bajok gyökerei, okai ott vannak, ahol a termelés túlzásait, felesleges nemgazdságos tételeit iktatják és ezek következményei ott jelennek meg, ahol a jutalmak aránytalansága folytán bizo-

nyos vásárlóképesség aláesése a fogyasztást akadályozza.

Azt hisszük tehát, hogy az okok, a termelésnek azon részében *keletkeznek*, amely az árucseréhez és az áralakuláshoz vezet, a következők pedig a fogyasztásnak abban a részében *jelentkeznek*, amely a jutalmak torzulása következtében lehetetlenség képtelenséget mutat. A termelés hibái a fogyasztás akadályaiává válnak és így, jelentkeznek az osztály és érdekelletétek okai. Viszont ezeknek az igazi okoknak (melyeket felsoroltunk) a megszüntetésében találjuk a *megoldást!*

Tulajdonképpen Tantalus kínját éljük. Állítólag többet tudunk termelni, mint a mennyit fogyasztunk. A valóságban azonban úgy van, hogy kevesebbet tudunk fogyasztani, mint amennyit termelünk.

Kétségtelen tehát, hogy mindenkifelett keresnünk kell az útját annak, hogy többet tudjunk fogyasztani s így többet tudjunk termelni.

Az út ehhez a teljesítmények — az ár komponensek — helyes arányain át vezet!

Ha eddigi megállapításaim helyesek, akkor a probléma megoldása ezek után az lesz, hogy az *inproduktív tényezőket* — mint részeit az egésznek — a társadalmi gazdasági élet minden funkciójánál ki kell kapcsolni, a protekciót a árkomponensek jutalmazásánál ki kell zárni. Akkor megszűnik, vagy csökken a diszparitás az árak között; akkor visszaesik majd a protekciós ár és akkor *emelkedni fog a fogyasztás meg a termelés — és csökkenni fog: az osztályok és érdekek ellentéte!*

Az inproduktív tényezőket, tehát úgy kell átfőrnálni, áthelyezni, átültetni hogy mint egy trans-

generálódási folyamat eredményeképpen produktívvá váljanak! A most rossz helyen, vagy meddőségben levő munkát, tőkét, jogot, tervezést, eszmét, stb. ökonomikus módon *teremtő helyre* kell juttatni azzal, hogy *megszüntetjük, vagy legalább is mérsékeljük a nemgazdaságos, nemáltalános célt szolgáló beavatkozásokat, tehát a külső zavarokat.* Ezzel máris nagyrészt pótoljuk a hiányokat, úgyhogy a termelésbe jutó energiák a termelésen túl is érvényesülhetnek. Lakonikus rövidséggel például azt merném mondani: ha racionalizáltuk a termelést, racionalizáljuk a fogyasztást is.

Mi történik azokkal, akik az inproduktív ár komponenseket megszemélyesítik ?

Sokan azt gondolják, hogy ha az inproduktív teljesítményeket kikapcsoljuk, azok megszűnnek egzisztálni s így ezzel is csak fokozzuk a bajokat. Én azt hiszem, hogy ez látszólagos veszedelem csupán. A valóságban a megoldás egészen másképp történik. Aaliogyan a gyógyulásnál tulajdonképpen egy regenerálódási folyamat jelentkezik, mely az energiák képződését és felhasználását már nemcsak a beiegség legyőzésére, hanem a szervezet fenntartására és fejlesztésére is fordítja, éppein úgy[^] gazdasági életünkben is a gyógyulási folyamat (a protekcionizmus a zavarok megszüntetése) a nemproduktív árkomponensek energiáit a célszerűség szolgálatába hajtja majd, tehát a szükségletek kiegyenlítésére és végeredményben a fogyasztás emelésére! Egészen bizonyos, hogy a valóságban az inproduktív teljesítmények kikapcsolása a diszparitások árának lényeges leszállítását vonja

maga után. Ennek a leszállításnak első következménye pedig az lesz, hogy a tömegfogyasztás emelkedni fog. Ha a tömegfogyasztás emelkedik, akkor a vállalkozói nyereségnél a szorzószám, tehát a profittétel ugyan csökkenni fog, a mennyiség azonban emelkedni. Ha nagyobb lesz a fogyasztás, akkor újra munkára, anyagra lesz szükség és így a termelésben sok új tényezőre is. Így a legtöbb még inproduktív tényező, aki látszólag munkanélkülivé válik, mert hiszen inproduktív volt, munkás, hivatalnok, mérnök, kereskedő stb. stb. újra munkához jut, de most már mint *produktív* tényező, liogy az inproduktív tényező produktívá váljék, hogy a kartelproiitból normalprofit, hogy a túlduzzasztott adminisztrációból normaladminisztráció legyen, hogy az osztályelönyöket felváltsa az általános és egyetemes érdekek szolgálata, azért kell minden ténykedést keletkezésében megismerni és útján minden zavartól, protekciónizmustól megvédeni.

Mit hoz a jövő?

Kérdés, mit hoz a jövő, milyen irányban haladunk, illetőleg, hogyan fog alakulni a közgazdasági tudomány? Bizonyos, hogy úgyis mint okozat, az „osztály“ és az „érdek“ ellentétek súlyos következményekkel járnak. Miután az ember mindenütt polgáriasodik és életének útja az egyetemes és általános felé irányul és miután már csaknem minden osztályt át és át járt az úgynevezett marxi szervezkedés gondolata, amikor majd már a tervgazdálkodás ekéje is befejezte a szántást, — azt hiszem *a jövő annak a lehetőségét fogja keresni, hogy az összes osztályok, rétegek, csoportok és az összes érdekek, igények és teljesítmények egymással helyes viszonylatban érvényesülhessenek, hogy az árucseré és az ár úgy alakuljon, hogy a fogyasztás a termelést, illetőleg a fogyasztóképesség a termelő-képességet feleméssze.*

Spencer szerint minden gondolat alapjában véve: egy viszonylat. Ebből helyesen következtethető, hogy minden cselekedet, tehát gazdasági életünk minden ténykedése és minden tényezőjének ereje is viszonylagos. Ebből a „viszonyaiból“, természetesen, gazdaságosan, — de leghelyesebben

úgy fejezhetjük ki, hogy — szervesen jelentkezik, ha protekcionizmus, vagy más csapás kívülről meg nem zavarja — a részeknek, a tényeknek és teljesítményeknek helyes, vagy csaknem helyes aránya. Ha a részek közül — elméletileg gondolom — az egyiket azért akarnánk kiemelni szemlélődés tárgyául, hogy lássuk, alkalmas-e ezen organikus arányképződés céljaira, illetőleg az alap szerepére, akli or én a *produktív munkára* gondolok elsősorban. A munka a legkönnyebben szemlélhető, mérhető, figyelhető, változtatható tényező és egyszersmind legközelebb is áll az emberhez. A munka kezdeményez, tovább visz, alakít, végrehajt: teremt“) teljesítmény tehát, *amelyben* egymáshoz nagyon közel áll, olykor egybeforr, a lizikai a szellemivel. Ezzel azonban egy pillanatig sem akarom azt mondani, hogy a tőke, igazgatás, jog stb. szóval minden más árkomponens „aránylag“ nem volna éppen olyan fontos, mint a munka; szóval nem „csak“ a munka nemesít. De hogy megérthessük, megvizsgálhassuk, megállapíthassuk valamely ténykedésnek, illetőleg tényezőnek a tartalmát, hogy elméletileg valame-lyes kiinduló pontja, alapja legyen a viszony és az arány szemlélésének, ezért gondolok a produktív munkára.

Ha például gazdaságos okokból, alacsony a munkabér, mert alacsony a búza és a többi élelmezési cikkek stb. ára, akkor organikusán az államigazgatás, a profit is, a külkereskedelmi tényezőnek tétele is, szóval minden, hasonló arányban olcsó lesz majd — ha külső zavar ezt meg nem gátolja! *Elvben, elméletileg azt mondhatjuk, hogy „aránylag“ mindenki, a nyit kap majd gazdasági életünk-től mini fogyasztó, mint amennyit bevitt gazdasági életünkbe mint termelő.* Nem az a döntő azonban,

hogy számokban, vagy mennyiségben, akár pénzben, akár javakban valaki mennyi munkabért, tőkekamatot, felügyeleti díjat stb. kap a termelésből, hanem, hogy *milyen arányban* van az, amit kap, tartalom szerint, azok jutalmával, akik ugyancsak teljesítményt vittek a termelésbe, hogy tehát annak, amit kap, mennyi a vásárlóképessége, arányban a másokéval szemben. Nem az a cél, hogy egy, kettő, három vagy x osztály, vagy tényező önhasznú terveit szolgáljuk, hanem hogy minden rész helyes arányával az összesség jogos várakozásait kielégíthessük. (Szóval előbb az összesség és aztán benne a részek helyes, zavartalan aránya.)

Fogadjuk el törvénynek, hogy gazdasági életünkben és benne minden egységnél a részek, a tényezők teljesítményt adnak és jutalmat kapnak; hogy tulajdonképpen minden és mindenki összeműködik, még pedig (protekciónélkül) kétségtelenül *a tartalma, a célszerűsége alapján* a helyes, illetve megközelítőleg helyes, *arány szerint*. Ezt a törvényt *a r á n y t ö r v é n y n e k* nevezem.

Nem számtani ítélettel, illetőleg pontossággal gondoljunk azonban az arányok alkalmazására! Szinte lehetetlen volna például, hogy holnaptól kezdve minden teljesítménynek előre számszerűen megállapítsuk a jutalmát. Hanem úgy vegyük, mint például a normális életmódnál a vegyes (arányos) táplálkozás szükségességét ahhoz, hogy a vérképződésünk zavartalan, jó legyen, hogy az arány a vörös és fehér vérszövetek között normális tehát olyan legyen, mely alkalmas és szükséges a szervezet egészségének fenntartására.

Az aránytörvény *pozitív* azt jelenti, hogy a teljesítmények jutalma természetesen és gazdaságosan bizonyos arány szerint képződik és hogy ennek az

arányak, illetőleg védelemnek döntő jelentősége van. *Negatív* azt jelenti, hogy gazdasági életünk menetét, különösen pedig a jutalmak gazdaságosan képződő arányait nem szabad zavarnunk egyik vagy másik tényező nemgazdaságos elhanyagolásával, vagy protegálásával.

Ha mindent és mindenkit egybefoglalunk, azt mondjuk: az összesség, az egész; — az összesség: az egész egységét, jelentőségét, helyes működését (külső zavar nélkül) úgy fejezem ki, hogy: *egészség*; *Ez* pedig csak úgy érhető el, ha a részek teljesítményében, jutalmában, az arány, ugyanaz az arány érvényesül . . . ezt az arányosságot pedig úgy nevezem, hogy: *pro porció*. Ha mindenben s mindenütt érvényesül a proporció és kizárjuk a külső zavarokat, akkor, hogy összefoglalóan kiemeljem, azt mondom, hogy biztosítottuk *a pro porcionizmus* alapját. Mindazokat az elveket, törvényeket, kísérleteket, ezek hasznosítását, szóval együttvéve mindent, azt az irányt, azt a rendszert, amely az összes osztályok és az összes érdekek egybekapcsolására, kiegyenlítésére törekszik, amely tehát organikus egészet lát és tanít, amely azt vallja, hogy a gazdasági teljesítményeknek, mint az egész részének aránya fogja a>z általános és egyetemes működést biztosítani, szóval *azt a rendszert*, amelyet én a jövőben látok: *amely az aránytörvényen* épül és akörül csoportosul, *proporcionizmusnak* nevezem.

A *proporcionizmus* három oszlopon nyukszik. Az *egyik*, hogy nem egy osztálynak, tehát nem a kereskedőnek, vagy az őstermelésnek, munkásnak stb., hanem egyaránt, minden osztálynak, tehát az összességnek, az „egésznek“ együttes teljesítményeit, áldozatait *aránylag* egyformán tartja fontosnak; *a másik*, hogy minden osztálynak az „egész“

minden részének: teljesítménynek, minden változás után is — zavar nélkül — ugyanazon arány szerint biztosítja a jutalmát. A *harmadik*, hogy megszünteti, illetve csökkenti mindazokat az intézkedéseket amelyek nemgazdaságos módon az „egész“ érdekeinek érvényesülését sértik azzal, hogy a részek teljesítményének arányát megzavarják.

A jövő: a pro por cionizmus, mert az „egész“ az összes tényezők és osztályok, az összes tényezők és érdekek „i, arányának“ egyengetji útját és mert ellensége a protekcionizmusnak! A protekcionizmus csökkentésével fogja a proporcionizmus elősegíteni azt, hogy a gép, a racionalizálás, valamint a bő termés, mind-mind áldás legyen majd az emberekre nézve, hogy mindaz elősegítse a fogyasztást, a jóiét emelkedését. A proporcionizmus rendszere fogja feltárni azokat a misztikumokat, amelyek bizonyos tényekben, például az aránytalan proliiban, a túlzott adminisztrációban stb. elrejtőznek. A proporcionizmus például arra fog tanítani bennünket, hogy a vállalati nyereségnél *n-im* a tétel, nem a szorzószám, tehát, hogy hány százalék, a döntő, hanem az a mennyiség, amelyik után a nyereségtételt számítani fogjuk; hogy a megfelelő munkabért, nem úgynevezett szociális érzésből, jóságból biztosítjuk, hanem az „egész“, tehát mindenki érdekében azért, hogy a munkás minél jobb fogyasztó legyen, az összes többi tényezők — tehát a vállalkozási nyereség érdekében is.

Miután egyetemes emberi törekvés, hogy az összes tényezőknek a teljesítményét, a tőkét, a munkát, a szellemi és művészi értékeket, jogot és a tönbit, tehát mindent, ugyanazon elv szerint, ugyan azon arány alapján egységbe foglalhassuk, azt hiszem, hogy befejezésül (úgy a múltból, mint a jelen

viszonyaiból merített tanítások, illetve tapasztalatok alapján) méltán következtethetem, hogy az osztályok és érdekek megbéküléséhez *s proportiόνizmus* vezet majd.

Elnök: Az egész hallgatóság nevében mondok őszinte köszönetet ezért az emelkedett szellemű és gyakorlati vonatkozásaiban gazdag előadásért. Hiszszük, hogy a szellem, amelyből ez az előadás fakadt, az igazságosabb és emberségesebb Holnapnak egyengeti majd útját. Az osztályok és érdekek megbéküléséhez csak a népeknek és a lelkeknek megbékülése vezet.